

Christian IV. Dette usignerte maleriet henger i Oslo Rådhus. Foto © O. Væring Eftf. AS

Det offentlige helsevesens første resept

Hvorfor utnevnte kong Christian IV Villads Nielsen Adami til stadsfysikus i Bergen i 1603? Hvorfor brukte kongen penger på det, når statsbudsjettet hans aldri var i balanse? Naturligvis, Villads Nielsen Adami hadde skaffet seg kongens gunst, det var den tidens inntak til statskassen. Men hvordan?

For å forstå dette, må vi kjenne til kongens og legens personlighet. Blant de dansk-norske konger var Christian IV den som interesserte seg mest for Norge. I sin regjeringsperiode, som varte fra 1588 til 1648, gikk han tungt inn i norsk næringsliv og byplanlegging. Men Christian IV var også en stor ranglefant og levemann. Han var altfor impulsiv, og han tapte de fleste av de mange kriger hans innskytelse fortalte ham at han skulle erklære.

I motsetning til sin konge var Villads Nielsen Adami et reflektert menneske. Han hadde solide kunnskaper og høy moral. Doktoren forstod sin samtid godt, og enda bedre den tiden som ville komme. Vi skal ikke bebreide ham at han gjorde bruk av sin innsikt – tvert imot. Vi er hans fremsyn stor takk skyldig.

La oss se hvorledes det gikk til at dr. Adami ble stadsfysikus. Da må vi tenke oss til Bergen en formiddag for 400 år siden. Christian IV ligger langstrakt i en stol. Han er i dundrende bakrus. Inn i rommet kommer Villads Nielsen Adami, privatpraktiserende lege i Bergen, budsendt av den lidende monarken.

Chr IV: Som det hamrer, som det hamres! Inderlig og dypt jeg jamres!

VNA: Hm! Jeg er legen Deres Majestet har budsendt. Hvordan har Vi det i dag?

Chr IV: Skallebank! Noe så inni h..... skallebank!

VNA: Det kongelige Vi hadde det festlig i går da, forstår Det behandlende vi?

Chr IV: Full rulle, mann! Vinen fløt! Serviset og parykker gikk veggimellom! Til slutt lå alle i en stor dyngje på gulvet og sloss! Herlig! Det er ny fest i kveld! Hos Bergens rikeste reder! Få meg på beina, kvakksalver!

VNA: Jeg maner til moderasjon, Deres Majestet!

Chr IV: Moderasjon er for folket, Herr Doktor! Ikke for oss ledere!

VNA: Jeg tør spå Deres Majestet innvirkning på norsk næringsliv i et perspektiv på 400 år, minst.

Chr IV: Skal jeg innvirke på noe som helst, må det bli slutt på denne Quartfestival i mitt hode! Få Oss frisk, Herr Doktor! Hans Majestet forlanger medisin! Nå med det samme! Gi meg en resept på noe!

VNA: De kan få en grønn resept, Deres Majestet! Jeg foreskriver Dem en forebyggende og helsefremmende livsstil. Legg om kostholdet, er min resept! Mindre av vanlig brød, og mer av mine spesialbakte brød!

Chr IV: Det Hans Majestet vil ha, Herr Doktor, er medisin og en sykmelding! Jeg skal på fest i kveld, men jeg vil ikke på jobb i dag!

VNA: Det kan bli et etisk dilemma, Deres Majestet!

Chr IV: Doktoren mener det blir kostbart?

VNA: Mine spesialbakte brød er ikke billige, nei! Men sunne er de!

Chr IV: Jeg trodde vanlig brød var billig og sunt?

VNA: Vanlig brød var sunt i fjor, og vanlig brød blir sunt til neste år. I år er vanlig brød usunt, Deres Majestet!

Chr IV: Skal slikt kalles vitenskap, Herr Doktor?

VNA: Slikt kalles nyere forskning, Deres Majestet! Nyere forskning er en velsignelse for oss investorer i et dynamisk matvaremarked!

Chr IV: Jeg forbyr brødet Deres i Danmark-Norge!

VNA: Folk drar til Sverige og handler brødet, Deres Majestet!

Chr IV: Jeg går til krig mot Sverige! Svenskene skal sannelig få seg en feide!

VNA: Helt Harry med noen Sverige-tur, Deres Majestet! Det vil koste Dem Jämtland og Härjedalen! Det er i det hele tatt særdeles lite edruelig tenkt! Hvor mange morgenølle har Deres Majestet hatt seg?

Chr IV: En fire–fem seidler, bare. Hvordan det?

VNA: Deres Majestet må redusere væskeinntaket. Ta noen akevitter i stedet! Det er god medisin! Så kan Vi glemme både brødet og svenskekrigen!

Chr IV: Har Doktoren mer medisin til meg?

VNA: Kaffe, Deres Majestet!

Chr IV: Hva er kaffe?

VNA: Svarte bønner fra Tyrkia, Deres Majestet!

Chr IV: To kaffebønner, tre ganger daglig, svelges hele, ikke sant?

VNA: Deres Majestet er på villspor. Man maler opp bønnene, koker svart saft på dem og drikker saften glovarm.

Chr IV: Det må smake motbydelig! Bli ingen folkedrikk noen gang, denne svarte, glovarme tyrkersaften Deres! Er det flere heslige legemidler jeg må innta?

VNA: Tobakk.

Chr IV: Som er hva for noe?

VNA: Tørkede blader fra Amerika. Bladene knuses eller skjæres opp og inntas på en av tre måter: Pasienten kan tygge dem, pasienten kan stappe dem i nesen, eller pasienten kan tenne på bladene og trekke røyken ned i lungene.

Chr IV: Død og plage, Herr Doktor! Denne tobakken Deres er en tortur som den spanske inkvisisjonen har funnet på! Jeg skal tvinge i meg den hedenske tyrkersaften Deres, men tobakken, nei!

VNA: Nyere forskning viser at tobakk er sunt, Deres Majestet! Det er et glimrende legemiddel. Skal jeg skrive ut en resept?

Chr IV: Doktoren har ikke nevnt betalingen. Hva skal dette koste meg, min gode Herr Doktor?

VNA: Et embete, Deres Majestet!

Chr IV: Hva behager!

VNA: Jeg vil ha et embete, Deres Majestet! En kongelig bestilling på å behandle Bergen og Hordalands allmue.

Chr IV: Nydelig betaling, et embete! Bergen kryr av barteskjærere, healere, kloke koner, iglesettere og trollkyndige nordlendinger som selger tørrfisk. Det drives ut djevler, det brennes hekser og det spås i innvoller. Konkurransen i helsemarkedet her i byen er beinhard, Herr Doktor! Hvordan skal De tjene penger på et skarve embete oppi

denne flommen av private helsetilbud?

VNA: Det har seg slik, Deres Majestet, at jeg er gift med apotekerens datter. Med embetet skal det følge enerett til å skrive ut apotekerens medisin. Jeg forordner, svigerfar leverer, folk betaler!

Chr IV: Jeg synes det høres ut som ulovlig prissamarbeid!

VNA: Det høres ut som faglig forsvarlig kvalitetskontroll, Deres Majestet!

Chr IV: Hva hvis medisinen blir for dyr for allmuen?

VNA: Det blir den! Men da kan jo fogden utrede mellomlegget fra skatten!

Chr IV: Herr Doktoren kommer til å skrive ut piller i esker og brett! Skatteinntektene strekker ikke til!

VNA: Bruk tørrfiskfondet, Deres Majestet! Det er mye bedre å bruke fondet på folks helse enn på tvilsomme utenlandske aksjer! Stenderforsamlingen vil juble!

Chr IV: Bergen årelates økonomisk av dette offentlige helsestellet Deres, Herr Doktor!

VNA: De eller bergenserne må årelates, Deres Majestet!

Chr IV: Hva hvis jeg sier nei?

VNA: No pay, no cure! Til jeg får mitt embete, er det privat helsevesen jeg driver. Hvis Deres Majestet ikke vil ha min resept, så kan De jo få satt Dem noen igler for Deres hodepine!

Chr IV: Doktor Adami! De har Deres embete!

VNA: Og De, Deres Majestet, her har De det offentlige norske helsevesens første resept:

En flaske akevitt, en pose kaffe, 20 Prince mild. Inntages som morgenmat i stedet for brød og øl.

A votre santé, Deres Majestet!

Tor Lånkam

tor.lankan@ntfk.no
Nord-Trøndelag fylkeskommune

Tor Lånkam er prosjektleder i Nord-Trøndelag fylkeskommune. Dette er festtalen Lånkam holdt på Royal Garden Hotel i Trondheim 7. april under den regionale feiringen av den offentlige helsetjenestens 400 år. Lånkam er tidligere fylkesheksesjef i Nord-Trøndelag.